

УДК 378:373.3+7.011

А. В. КОВІНЬКО

аспірант

Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті визначено зміст поняття “арт-терапія” та на основі аналізу наукової літератури охарактеризовано його як провідну технологію розвитку творчого потенціалу молодших школярів, оскільки заняття творчістю забезпечує дитині відчуття безпеки, психологічний простір, свободу тощо. Проведений історичний аналіз свідчить про те, що в Україні арт-терапія впроваджується за допомогою зображального мистецтва, танцювально-рухової терапії та казкотерапії як форми бібліотерапії. На сьогодні перспективною є така технологія арт-терапії як мульти-модальна – використання декількох видів мистецтв, послідовної роботи в творчих модульностях, що найбільше сприяє розвитку творчого потенціалу молодших школярів.

Ключові слова: технологія, арт-терапія, молодші школярі, розвиток, творчий потенціал.

У сучасній системі освіти, особливо дошкільної та початкової, арт-терапія перебуває на етапі становлення. Найбільшого розвитку набули такі її форми, як: арт-терапія за допомогою зображального мистецтва, танцювально-рухова терапія та казкотерапія як форма бібліотерапії. Ці форми арт-терапії активно обговорюють у науковій літературі, презентують на різних конференціях і тренінгах. Також висвітлено роботу українських арт-терапевтів у межах кольоротерапії (Л. Волкова, Є. Пінчук), драмотерапії (Є. Вознесенська), музикотерапії (Г. Побережная, М. Полякова), манкотерапії як форми пісочної терапії (В. Шевченко) тощо.

Арт-терапія є методологічною базою, яка об'єднує і досягнення наукової думки, і досвід мистецтва, інтелект людини та її почуття, рефлексію та діяльність. За допомогою арт-терапії можна створювати виховні та навчальні завдання, розвивати власне творче ставлення учня до дійсності – до навчання, спілкування.

Мета статті – визначити зміст поняття “арт-терапія” та охарактеризувати його як провідну технологію розвитку творчого потенціалу молодших школярів.

На думку О. Вознесенської та Л. Мови, інтенсивний розвиток арт-терапії в Україні не випадковий. Її методи близькі до ментальності українців, для яких характерна орієнтація скоріше на емоційно-образне переживання, ніж на раціональне вирішення внутрішніх психічних конфліктів. Арт-терапія пов'язана з розкриттям творчого потенціалу людини. На нашу думку, творча фантазія є однією з найважливіших внутрішніх здібностей. Саме у фантазії людина черпає сили для подолання всього, що є, і через

свою діяльність – для досягнення того, що буде. Діти на відміну від дорослих не контролюють свої афекти та демонструють свої почуття саме за допомогою арт-терапії.

На сьогодні не існує єдиного визначення “арт-терапії”. Якщо розглядати це поняття з позиції генезису його словотворення, то “арт-терапія” складається з двох слів: “арт” і “терапія”. “Арт” походить від лат. *artista* – освічений, магістр мистецтва, тобто людина, яка обрала своєю професією публічне виконання творів різних видів мистецтва. Терапія (від грец. *therapeia* – лікування) – розділ медицини, що вивчає внутрішні хвороби, досліджує методи їх лікування й профілактики [9, с. 16].

Найпоширенішим є поняття “арт-терапія” (від англ. *art* – мистецтво, *art-therapy* – букв. “терапія мистецтвом”) у країнах з англomовним населенням, насамперед у Великобританії і США, та найчастіше означає лікування пластичною образотворчою діяльністю з метою впливу на психоемоційний стан хворого. Наголошено на використанні передусім візуальних мистецтв: живопису, графіки, скульптури, дизайну або таких форм творчості, у яких візуальний канал комунікації відіграє провідну роль (кінематограф, відеоарт, перфоманс) [5, с. 35].

Галузі людинознавства тлумачать поняття мистецтва по-різному. Із філософської точки зору мистецтво – це “фундамент особистості”, “вид людської діяльності, що створює цілісну картину світу в єдності думки та почуття в системі емоційних образів” [3, с. 36]. Естетика розглядає мистецтво як “галузь творчої діяльності людини, що відрізняється переважанням естетичної функції” [6, с. 327]. В історичному контексті мистецтво – це галузь, яка створює “безперервну духовну та культурну спадкоємність в історії” [7, с. 125].

У психологічній науці мистецтво визнають як “пізнання”, “вираження несвідомого”, “катарсис”, “прийом”. “Акт мистецтва є не містичним актом нашої душі, а таким само реальним актом, як і всі інші рухи нашої сутності, але тільки він перевершує за своєю складністю всі інші” [2, с. 333].

Натомість педагогіка вбачає у мистецтві ефективний засіб розвитку, виховання та соціалізації молодшого школяра. Цілющі можливості мистецтва були відомі ще в давнину, і пов’язували їх, передусім, з катарсисом – очищенням. Катарсису можна досягти як через сприйняття, так і через вираження. Виразити щось означає звільнитися від нього або принаймні зменшити його інтенсивність, розділити з іншими, побачити збоку. Можливо ви-говорити, ви-співати, ви-малювати, ви-грати, ви-танцювати переживання, тобто перенести їх на щось зовнішнє – музику, малюнок, танець, вірш, а потім вже розгледіти, розчутити, зрозуміти й усвідомити їх [4, с. 50].

У молодших школярів тісний зв’язок тілесного з духовним. Арт-терапевтичні технології – це засіб тілесного і психічного вираження почуття. Заняття творчістю забезпечує дитині відчуття безпеки, психологічний простір, свободу тощо.

Малювання, як і гра, розвиває чуттєво-рухову координацію, оскільки вимагає узгодженого залучення багатьох психічних функцій. Малювання узгоджує міжпівкульні зв'язки. Отже, діти які займаються творчістю краще себе контролюють. У процесі створення малюнка активізується конкретно-образне мислення (права півкуля) і абстрактно-логічне (ліва півкуля).

На основі аналізу наукової літератури встановлено, що деякі фахівці розглядають арт-терапію як різновид творчої діяльності зі значним лікувальним ефектом. Як стверджує В. Беккер-Глош, художня творчість пов'язана з дією трьох чинників: експресії, комунікації і символізації. На його думку, саме ці поняття і є основою сучасного визначення арт-терапії [1, с. 49].

На думку В. Беккер-Глош, призначення арт-терапії не в тому, щоб виявляти психічні недоліки або порушення, навпаки, вона звернена до сильних сторін особистості, а також має дивовижну властивість внутрішньої підтримки і відновлення цілісності людини [1, с. 48]. З позиції адаптації, арт-терапію розглядають як інтегральний адаптаційний механізм, що надає людині активну позицію щодо можливостей пристосування до середовища, яке сприяє загальній гармонізації особистості.

Категоріальний апарат педагогіки також розглядає поняття “терапія”. Про це свідчить розробка в педагогічній науці таких понять, як: “терапевтична педагогічна система”, “здоров'язбережувальні технології”, “педагогічні основи арт-терапії в освіті вчителя” тощо. У педагогічній інтерпретації “арт-терапію” розуміють як:

- турботу про емоційне самопочуття та психологічне здоров'я особистості, групи, колективу засобами художньої діяльності (спонтанний малюнок у поєднанні з іншими видами творчості) [5, с. 25];
- інноваційну педагогічну технологію, що зберігає здоров'я, відповідає критеріям концептуальності, системності, керованості, ефективності, відтворюваності [8];
- одну із складно організованих ієрархічних систем з яскраво вираженою гуманістичною й терапевтичною спрямованістю [5, с. 98].

Досить часто, щоб розвивати творчий потенціал молодшого школяра, використовують певні види мистецтва, зазначені вище, але аналіз сучасної наукової літератури за обраною тематикою продемонстрував ще одну технологію арт-терапії – мультимодальну – використання декількох видів мистецтв, послідовної роботи у творчих модальностях. Найчастіше неможливо зарахувати ту або іншу технологію до певного виду або форми арт-терапії: до драматерапії, власне арт-терапії або все ж казкотерапії, адже в основу всього покладено складену казку. Малюнок рухів або танець намальованого персонажа – це арт- або танцювально-рухова терапія. Поєднання форм терапії з творчістю дає змогу максимально мобілізувати творчий потенціал молодших школярів і знайти ті способи творчого самовираження, які найбільше відповідають їх можливостям і потребам, надати кожному додаткові можливості вираження своїх почуттів і думок.

У Західній Європі існує досить жорстке розділення власне арт-, музичної, танцювально-рухової терапії тощо. Педагоги-терапевти, які зараховують себе до кожного з цих напрямів, створюють власні професійні спільноти, мають професійний кодекс, систему навчання, підвищення кваліфікації, соціальну ієрархію тощо. Нечисленність і, можливо, неугамовна цікавість і жага знань сучасних українських психотерапевтів призвели не до змішання, а до поєднання в психологічній практиці різних форм і методів арт-терапії, використання різних мистецтв в терапевтичних цілях у межах однієї терапевтичної групи або навіть сесій. Адже процес створення художніх образів нерозривно пов'язаний із тілесними рухами, просторовим сприйняттям, досить часто – вербалізацією і розвитком історії зображуваних персонажів.

Мультимодальна арт-терапія висуває підвищені вимоги як до студентів, так і до викладачів. Згідно із західноєвропейською традицією навчання арт-терапії, студент повинен мати базові знання та певний рівень розвитку в одній із творчих модальностей. Однак, як показує досвід викладання арт-терапії в Україні, для сучасного арт-терапевта важливо розуміння перебігу творчого процесу та його здатність до імпровізації, власний творчий потенціал. Інструментом роботи в арт-терапії є особистість арт-терапевта і його тіло. Важливим є не вміння арт-терапевта малювати або співати (хоча загальні знання стосовно художніх матеріалів або анатомії руху і композиції танцю необхідні), а загальний рівень творчого розвитку, володіння почуттями та тілом. Арт-терапія сприяє творчій розкритості та самостійності. Тому рівень компетентності арт-терапевта можна оцінити за його свободою рухів, широтою можливостей вираження себе і своїх почуттів, усвідомленням власних тілесних відчуттів, здатністю розуміти стан молодшого школяра у перехідному віці, використовуючи для цього своє тіло як інструмент, вмінням володіти своїм голосом і тілом.

Таким чином, для реалізації цієї мети вчителю початкової школи необхідно розвивати такі якості: здатність до емпатії, терпіння, інтуїція, спонтанність, конгруентність (відповідність зовнішніх проявів почуттів внутрішньому стану), уміння адекватно виражати свої почуття і володіння своїм тілом і рухами, образність, метафоричність мислення, особистісний рівень опрацювання, творчий розвиток, здатність до рефлексії, загальний культурний розвиток тощо.

Доречно розглянути кілька рівнів взаємодії молодшого школяра та вчителя: вербальний, невербальний (паравербальний, кінестетичний), невідомий і опосередкований творчим продуктом. Арт-терапія в Україні ґрунтується, насамперед, на взаємодії як в процесі творчої діяльності молодшого школяра, так і під час обговорення готового творчого продукту. Останнє ми розглядаємо як зворотний зв'язок, взаємодію через творчий продукт і в процесі творчості, що опосередковують терапевтичні відноси-

ни. Це є важливою складовою терапевтичного процесу і є психотерапевтичним фактором поряд зі спонтанною творчістю молодшого школяра.

Сьогодні арт-терапія набула свого максимального розвитку серед шкільних психологів і соціальних педагогів. Педагогічний напрям арт-терапії у низці праць має назви: “емоційне виховання”, “емоційне утворення” або “арт-педагогіка”.

Таким чином, особливість розвитку арт-терапії в Україні – її переважне поширення у соціальній сфері та освіті. Арт-терапію використовують у формі групової та індивідуальної роботи. В Україні її застосовують у реабілітації та адаптації інвалідів, у роботі з дітьми та підлітками і в сімейній психотерапії, при емоційному вигоранні педагогів і психологів. Практику використання арт-терапевтичних технологій в освітніх установах висвітлено в низці праць українських авторів, показано доцільність її застосування як ефективного засобу допомоги дітям з неблагополучних сімей, при порушеннях адаптації в новому колективі, з метою психологічної допомоги молодшим школярам, які мають труднощі в навчанні, в роботі з підлітковими “бунтами”.

Соціально-психологічну роботу у форматі тренінгів із використанням арт-технологій можна спрямовувати на вирішення кола питань, які стосуються різних аспектів відносин із суспільством і соціальними групами (наприклад, етносами), і, зокрема, на формування соціальних уявлень молоді; для формування оптимального соціально-психологічного клімату в колективі, організації, створення команди. Використання арт-терапії поширене у ВНЗ із метою формування професійної ідентичності майбутніх фахівців, розвитку їх рефлексії, творчого потенціалу.

Висновки. Отже, у постіндустріальному суспільстві, у світі сучасних інформаційних технологій, обґрунтовано використання арт-терапевтичних технологій як методу психологічної допомоги особистості. Арт-терапія найточніше відображає дух психології майбутнього і відповідає постмодерністському підходу в культурі, мистецтві та науці. Арт-терапія в Україні перебуває на стадії становлення, і зараз не варто очікувати від цього напряму терапії чіткості й однозначності, оскільки мистецтво, творіння, фантазія – це завжди простір таємничості та незбагненності. У контексті нашого дослідження арт-терапію розглянуто як провідну технологію розвитку творчого потенціалу молодших школярів, оскільки заняття творчістю забезпечує дитині відчуття безпеки, психологічний простір, свободу тощо.

Перспективами подальших досліджень є науковий аналіз застосування арт-терапевтичних технологій в практиці молодшої школи.

Список використаної літератури

1. Беккер-Глош В. Арт-терапия в Аликсеанеровской психиатрической больнице Мюнстера / В. Беккер-Глош, Э. Бюлов // Исцеляющее искусство : журнал арт-терапии. – 1999. – № 1. – С. 42–58.
2. Выготский Л. С. Вопросы детской психологии / Л. С. Выготский. – Москва, 1997. – 224 с.

3. Ильенков Э. В. Философия и культура / Э. В. Ильенков. – Москва : Политиздат, 1991. – 462 с.
4. Киселева Т. Ю. Педагогическая арт-терапия как средство обогащения социокультурного опыта младших школьников во временном детском коллективе : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Т. Ю. Киселева. – Новосибирск, 2009. – 240 с.
5. Лебедева Л. Д. Педагогические основы арт-терапии в образовании учителя : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Л. Д. Лебедева. – Москва, 2003. – 426 с.
6. Мукарежовский Я. Исследования по эстетике и теории искусства / Я. Мукарежовский. – Москва : Искусство, 1994. – 606 с.
7. Ракитин В. И. Искусство видеть / В. И. Ракитин. – Москва : Знание, 1972. – 128 с.
8. Сорока О. В. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / О. В. Сорока. – Тернопіль, 2016. – 534 с.
9. Шапарь В. Б. Словарь практического психолога / В. Б. Шапарь. – Москва : АСТ ; Харьков : Торсинг, 2004. – 734 с.

Стаття надійшла до редакції 07.09.2016.

Ковинько А. В. Арт-терапия как технология развития творческого потенциала младших школьников

В статье определена сущность понятия “арт-терапия” и на основе анализа научной литературы охарактеризована как технология развития творческого потенциала младших школьников, поскольку занятия творчеством обеспечивают ребенку чувство безопасности, психологическое пространство, свободу и т. п. Проведенный исторический анализ свидетельствует о том, что в Украине арт-терапия внедряется с помощью изобразительного искусства, танцевально-двигательной терапии и сказкотерапии как формы библиотерапии. На данный момент перспективной является такая технология арт-терапии как мультимодальная – использование нескольких видов искусств, последовательной работы в нескольких творческих модульностях, что больше всего способствует развитию творческого потенциала младших школьников.

Ключевые слова: технология, арт-терапия, младшие школьники, развитие, творческий потенциал.

Kovinko A. Art-Therapy as a Technology Development Creative Potential of Younger Students

In the article the essence of the concept of “art-therapy” and based on scientific literature Author determined it as a key technology for the development of the creative potential of younger students, as classes work of providing child safety, psychological space, freedom and so on. Conducted a historical analysis shows that in Ukraine art therapy introduced by means of figurative art, dance-movement therapy and fairy tale therapy as a form of bibliotherapy. Now the technology is promising art therapy as multimodal – using several kinds of art, consistent work in several creative modularity that best promotes creativity younger students. To develop the creative abilities of students to teachers should develop the following skills: the ability for empathy, patience, intuition, spontaneity, congruence, the ability to adequately express their feelings and enjoyment of their body and movements, imagery. Author’s leading art therapy technologies that are most effective in working with younger students, classified, fairy tale therapy, isotherapy and music therapy. Fairy tale therapy – technology that uses the fantastic form, a halo of magic for the integration of younger pupils, development of creative skills, adaptive skills, improving ways of interacting with the world. Isotherapy – technologies use various activities for children, which are based on different methods of art. Methods isotherapy help children cope with

various problems and stress, calm the nervous system. After classes children are often normal sleep, aggression disappears. Music therapy is an ancient and most advanced form of treatment through art, because the relationship between music and medicine dates back to the origins of human history. Music is a universal force that acts on a complex person, regardless of age, education or social status. In implementing art therapy technologies appropriate to consider several levels of interaction between the younger student and teacher, verbal, non-verbal, unconscious and indirect creative product. Unlike our counterparts in other countries, art-therapy in Ukraine based primarily on interactions – both in the creative activity of younger pupils, and during the discussion finished creative product.

Key words: *technology, art therapy, younger students, development, creative potential.*